

ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΛΟΥΝΤΕΜΗ , ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ

Ξέρετε ποια είναι η αφορμή της οικονομικής κρίσης; Θα γελάσετε. Η αφθονία . Μάλιστα. Βουνά μαζεύτηκαν τα αγαθά κι οι άνθρωποι πεθαίνουν απ' την πείνα. Στην Βραζιλία ρίχνουν τον καφέ στα ποτάμια. Στον Καναδά και στην Αμερική καίνε ολόκληρα βουνά από σιτάρι. Πώς μπορείς να ζεις σ' έναν κόσμο με τόση αδικία και να μην το ξεφωνίζεις κάθε ώρα κάθε μέρα ;...Φυσικά, αν θέλεις, μπορείς να μείνεις ήσυχος. Να κοιτάξεις τον εαυτόλη σου. Μα τότε, πώς θα 'χεις το δικαίωμα να λέγεις άνθρωπος; **(Κάτω απ' τα κάστρα της ελπίδας)**

Στον άνθρωπο Λουντέμη που βίωσε ξεριζωμό και διωγμούς στην ζωή του, στον ιδεολόγο που έμεινε ορθός στις επάλξεις του, στον συγγραφέα που με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο κατήγγειλε το άδικο αυτού του κόσμου μέσα από το έργο του είναι αφιερωμένη αυτή η βραδιά εκατόν ένα χρόνια από την γέννησή του.

Ο Δημήτρης / Τάκης Βαλασιάδης, μοναδικό αγόρι από τα πέντε παιδιά του Γρηγόρη Μπαλάσογλου και της Δόμνας Τσουφλίδη γεννήθηκε στο χωριό Αγία Κυριακή της Ανατολικής Θράκης, όπου έζησε τα παιδικά του χρόνια. Κι ήταν δύσκολα και ταραγμένα χρόνια εκείνα για τον Ελληνισμό που βρέθηκε στη δίνη της Α΄ Παγκόσμιας σύρραξης και του Μικρασιατικού πολέμου με αποκορύφωμα την καταστροφή και τον εκπατρισμό των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης. Τον δρόμο της προσφυγιάς, όπως χιλιάδες άλλοι κάτοικοι της περιοχής πήρε και η οικογένειά του μετά την υπογραφή της συνθήκης των Μουδανιών (25-11-1922) καθώς οι αποφάσεις – τελεσίγραφο των ισχυρών δεν τους έδιναν παρά προθεσμία ενός μηνός για να εκκενώσουν την περιοχή.

Με την άφιξή τους στην Ελλάδα και μετά από περιπλάνηση στην Αίγινα και στην Έδεσσα η οικογένεια Βαλασιάδη, όπως μετονομάστηκε, εγκαταστάθηκε στο χωριό Εξαπλάτανος. Η φτώχεια και η εξαθλίωση, παρεπόμενα της προσφυγιάς ωθούν το νεαρό παιδί στη βιοπάλη. Εργάζεται σκληρά ως λαντζέρης, λούστρος, πλινθοποιός, ψάλτης, γραμματοδιδάσκαλος σε χωριά της περιοχής και λίγο αργότερα ως αρχιεργάτης στα υπό κατασκευή έργα του Γαλλικού ποταμού και του Λουδία. Ο ποταμός αυτός του δίνει την έμπνευση να υιοθετήσει το ψευδώνυμο Λουντέμης με το οποίο δημοσιεύει το 1934 το διήγημα **«Μια νύχτα με πολλά φώτα κάτω από μια**

πόλη με πολλά αστέρια». Έχουν προηγηθεί, βέβαια δημοσιεύσεις ποιητικών συλλογών του στην "Αγροτική Ιδέα" της Έδεσσας (1927-1928) και στο περιοδικό "Νέα Εστία"(1930).

Για την στράτευσή του στην αριστερά και τη δράση του μέσα από τις γραμμές του Κ. Κ. Ε. του επιβάλλεται ποινή αποβολής από όλα τα Γυμνάσια της χώρας. Είναι η περίοδος του Μεσοπολέμου, όπου η Ελλάδα προσπαθεί να ανασυντάξει τις δυνάμεις της σε οικονομικό, κοινωνικό και ιδεολογικό επίπεδο μετά την μικρασιατική καταστροφή, ενώ η αστική τάξη επιχειρεί να θωρακίσει την εξουσία της με τη θεσμοθέτηση του Ιδιωτικού και την απηνή δίωξη των αριστερών. Θύμα αυτής της πολιτικής και πρακτικών μεθόδων και ο Λουντέμης που εκτός από την ένδεια και τις κάθε λογής δοκιμασίες, βιώνει για πρώτη φορά την εξορία (1933). Λίγο αργότερα, στην Αθήνα η γνωριμία του με τον Κώστα Βάρναλη, τον Άγγελο Σικελιανό, τον Μιλτιάδη Μαλακάση, τον Νίκο Βέη, του διανοίγει ορίζοντες καθώς ο διορισμός του ως βιβλιοθηκάρου της Αθηναϊκής Λέσχης δίνει λύση στα βιοποριστικά του προβλήματα και η ακρόαση μαθημάτων στην Φιλοσοφική Σχολή διεξόδους στις πνευματικές του ανησυχίες. Στα 1938 τιμάται με το Μέγα Κρατικό Βραβείο Πεζογραφίας για την συλλογή διηγημάτων του με τίτλο «**Τα πλοία δεν άραξαν**». Τιμητική διάκριση γι' αυτόν θα έλθει το 1951 από το Παρίσι με την Χρυσή Δάφνη Πανευρώπης.

Στα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής ο Λουντέμης είχε ενεργοποιηθεί στην Εθνική Αντίσταση με το Ε.Α.Μ. και διετέλεσε Γραμματέας της Οργάνωσης διανοομένων. Στον Εμφύλιο συλλαμβάνεται και οδηγείται σε δίκη με την κατηγορία της έσχατης προδοσίας. Η ετυμηγορία είναι «θάνατος», ποινή, όμως που δεν εκτελείται και γι' αυτό ακολουθεί μακρά περίοδος εξορίας του στο Μαυράτο της Ικαρίας, στην Μακρόνησο και στον Αη Στράτη. Την ίδια περίοδο θύματα δίωξης είναι και η σύζυγός του Έμυ με την τρίχρονη τότε κόρη τους Μυρτώ που βίαια τον αποχωρίστηκαν και έζησαν τρία χρόνια εξορίας στην Χίο πρώτα και στο Τρίκερι αργότερα. Τον πόνο του αποχωρισμού από την μονάκριβη κόρη του ο Λουντέμης τον μετουσιώνει σε τέχνη: το ποίημα με τίτλο «η Μυρτώ ανεβαίνει τριών χρονών στο Γολγοθά» παρουσιάζει με ενάργεια το αίσθημα θλίψης και απόγνωσης του δημιουργού που ομολογεί: «...μας χωρίζουν οι θολές νεροποντές, βουνά θλιμμένα κι απερπάτητα... και τ' αλμυρό κύμα του Αιγαίου».

Το 1956 οδηγείται σε νέα δίκη αυτήν την φορά με αφορμή την έκδοση και κυκλοφορία του έργου του «**Βουρκομένες μέρες**» και συγκεκριμένα το διήγημα «**Οι**

λύκοι ανεβαίνουν στον ουρανό» ,στο οποίο σύμφωνα με το κατηγορητήριο αναφέρονται «...προπαρασκευαστικές πράξεις εσχάτης προδοσίας». Στην δίκη που διεξάγεται με βάση τον εμφυλιο -πολεμικό νόμο 509/47 μάρτυρες καταθέτουν πως με τις προπαγανδιστικές του ιδέες θίγει την έννοια του κράτους, κλονίζει την εμπιστοσύνη του λαού στην Δικαιοσύνη, καλλιεργεί το μίσος. Στο πλευρό του, ως μάρτυρες υπεράσπισης πνευματικές προσωπικότητες, όπως ο Άγιος Θέρος, ο Γιώργος Θεοτοκάς, ο Κώστας Βάρναλης, ο Στρατής Δούκας, ο Ασημάκης Πανσέληνος, ο Κώστας Κοτζιάς καταθέτουν πως «το έργο είναι εξαιρετο, γεμάτο ανθρωπιά». Ο ίδιος ο Λουντέμης σε απάντηση προς τον πρόεδρο περί ενοχής του απάντησε: *«Ναι, είμαι ένοχος. Όχι όμως γι' αυτά που έγραψα, αλλά γι' αυτά που δεν έγραψα για τους απλούς ανθρώπους του μόχθου. Με αυτούς μοιράστηκα χαρές ...γεύτηκα δίπλα τους την πίκρα της εκμετάλλευσης και της κοινωνικής αδικίας. Κι ήταν οι μόνοι που μου συμπαραστάθηκαν. Γι' αυτό και αισθάνομαι φταίχτης που δεν έγραψα όσα έπρεπε να γράψω γι' αυτούς»*. Αλλά και στην ερώτηση του προέδρου γιατί δεν υπέγραψε δήλωση για να διασωθεί απ' την δοκιμασία ο ίδιος και το παιδί του η απάντηση ήταν αποστομωτική: *«Χρειάστηκαν εκατομμύρια χρόνια για να γίνουν τα τέσσερα πόδια δύο δεν θα τα κάμω πάλι τέσσερα εγώ»*.

Μετά την δίκη το τίμημα είναι βαρύ: απαγορεύεται η κυκλοφορία των βιβλίων του. Κάτω από αυτές τις συνθήκες αποφασίζει να αυτοεξοριστεί στην Ρουμανία. Στο Βουκουρέστι θα μείνει για τα επόμενα δεκαοκτώ χρόνια, δεδομένου ότι από το 1962 του αφαιρέθηκε η ελληνική ιθαγένεια. Άρση της ποινής γίνεται μετά την Μεταπολίτευση. Ιθύνοντες, τότε του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως δήλωναν πως επιτρέπεται ο επαναπατρισμός του, ο ίδιος δηλώνει χαρακτηριστικά «ο επαναπατρισμός μου είναι ελεύθερος. Εγώ, όμως θα είμαι ελεύθερος μετά τον επαναπατρισμό μου;». Τελικά, με την ανάκτηση της ιθαγένειας επιστρέφει στην Ελλάδα το 1976.

Ο Μενέλαος Λουντέμης ήταν πολυγραφότατος. Με το έργο του καλύπτει ποικίλες περιοχές του λόγου: διήγημα, μυθιστόρημα, ποίηση, θέατρο, δοκίμιο, σάτιρα, πολιτικά κείμενα, παιδική και ταξιδιωτική λογοτεχνία, μετάφραση. Σύμφωνα με τα πορίσματα της Γ΄ Πανελληνίας έρευνας αναγνωστικής συμπεριφοράς και πολιτιστικών πρακτικών του Ε.ΚΕ.ΒΙ που διεξήχθη το τελευταίο δίμηνο του 2010 θεωρείται ο δεύτερος μετά τον Καζαντζάκη πολυδιαβασμένος Έλληνας συγγραφέας.

Η περίοδος αυτοεξορίας του ήταν άκρως δημιουργική. Καρπός των ταξιδιών του στην Κίνα και στο Βιετνάμ είναι το οδοιπορικό «**Μπατ –Τάι**», ενώ με το θεατρικό

έργο «**Οι αρχιτέκτονες του τρόμου**» και το μυθιστόρημα «**Η φυλακή του κάτω κόσμου**» καταγράφει την εμπλοκή των Η. Π. Α. στο Βιετνάμ καταγγέλλοντας τη βίαιη ιμπεριαλιστική επέμβαση των Αμερικανών ενάντια στον αγωνιζόμενο λαό του Βιετνάμ.

Με το έργο του επιχειρεί καταγραφή της πραγματικότητας και ανάδειξη της κοινωνικής ανισότητας σε χαλεπούς καιρούς, όπως η Κατοχή, ο Εμφύλιος και κολασμένους τόπους, όπως τα στρατόπεδα «πειθαρχημένης διαβίωσης και βασανιστηρίων» στην Ικαρία, στην Μακρόνησο, στον Άη Στράτη. Τον τρόπο γραφής του χαρακτηρίζει η ρεαλιστική απεικόνιση τόπων, τοπίων και προσώπων, η αισθηματολογία που κάποτε αγγίζει τα όρια του μελοδράματος, το βιοματικό και ηθογραφικό στοιχείο, διανθισμένο από εκείνο του συμβολισμού. Ο συγγραφέας ενίοτε στρέφεται γύρω από ένα κεντρικό ήρωα- αφηγητή που ανήκει στους περιθωριακούς και καταπιεσμένους κοινωνικά ανθρώπους.

Στην συλλογή διηγημάτων «**Τα πλοία δεν άραξαν**» ο συγγραφέας συναντά στα καταγώγια της αστικής ζωής ή στην Μακεδονική ύπαιθρο (**Ράντικα**), τους ήρωές του ανθρώπους περιθωριακούς, θλιμμένους κι άκακους κομπάρσους, μποέμ, αλήτες εν μέσω ενός εχθρικού κοινωνικά περιβάλλοντος. Ο Λουντέμης ακολουθώντας τα βήματα πεζογράφων του Μεσοπολέμου, στρέφεται προς τον κοινωνικό ρεαλισμό. Είναι η εποχή, όπως παρατηρεί ο Αιμίλιος Χουρμούζιος «που ανακαλύψαμε τους Ρώσους και τους Σκανδιναβούς, μέσα από μια πληθώρα μεταφράσεων ρωσικών και σκανδιναβικών έργων... και οι λογοτέχνες μας σε μια ανάγκη φυγής ...μπροστά στην κοινωνική πραγματικότητα...στρέφονται στην λογοτεχνία της περιπλάνησης και στην αλητογραφία.

Ο Μαξίμ Γκόργκι, ο Τόμας Μαν, ο Ισαάκ Μπάσεβιτς Σίνγκερ, ο Παναίτ Ιστράτι και ιδιαίτερα ο Κνούτ Χάμσουν, ηγετική φυσιογνωμία της νεορομαντικής εξέγερσης της σύγχρονης Λογοτεχνίας, αποτελούν πηγή έμπνευσης για τον Νίκο Βέλμο, τον Στρατή Δούκα, τον Γιάννη Σκαρίμπα, τον Δημοσθένη Βουτυρά, τον Λουντέμη. Άλλωστε, ο Λουντέμης παρουσιάζει στενή βιογραφική ομοιότητα με τον Νορβηγό ομότεχνό του: εργασία από μικρή ηλικία, στερήσεις, φτώχεια. Η λογοτεχνική μορφή του χαμσουνικού αλήτη, που- τηρουμένων των αναλογιών –έχει κοινά στοιχεία με τον κινηματογραφικό Σαρλό του Τσάρλι Τσάπλιν, ανάγεται σε ιδιόρρυθμο λογοτεχνικό σύμβολο με την καθιέρωση του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, ως ένα πρότυπο αντικομφορμισμού και απελευθέρωσης. Ο Λουντέμης, ωστόσο, διαφοροποιείται από τους κοινωνικούς πεζογράφους της εποχής του: βασιζόμενος στις εμπειρίες του και στο

συναίσθημα παρουσιάζει τους ήρωές του να μέμφονται ανθρώπους του περιβάλλοντός τους για την τύχη τους, τη στέρηση, το δράμα που βιώνουν.

Στα τέλη της Κατοχής συντάσσει το συγκλονιστικό ντοκουμέντο **«Δεκέμβρης του '44»**. *« Και ξημέρωσε 3 του Δεκέμβρη! Όποιος έζησε στις 3 του Δεκέμβρη, στις 4 μπορούσε να πεθάνει. Ο προορισμός του ανθρώπου, που είναι να κάνει κάτι μεγάλο ή να ζήσει κάτι μεγάλο εκπληρώνεται. Γιατί ο λαός, ο Αθηναϊκός λαός, εκείνη τη μεγάλη μέρα αποκαλύφθηκε μπροστά στο ίδιο του το μεγαλείο»*.

Εγκαινιάζοντας την είσοδό του στο μυθιστόρημα γράφει την **«Έκσταση»** (1944), το **«Γλυκοχάραμα»** και το **«Συννεφιάζει»** (1946). Λυρικές αφηγήσεις/νουβέλες που επισφραγίζουν μία ολοκληρωμένη περίοδο του συγγραφέα και σηματοδοτούν την είσοδό του στην δεύτερη και μεγαλύτερη περίοδο που σηματοδεύτηκε από την ένταξή του στην Αντίσταση, τις περιπέτειες και τις δοκιμασίες του. Ειδικά για την Έκσταση, όπου ο συγγραφέας θίγει το όνειρο του ιδανικού έρωτα και υπαρξιακά ζητήματα σκιαγραφώντας την «μοιραία ατυχία» να είναι κανείς καλλιτέχνης κοινωνικά στρατευμένος στο βωμό της Τέχνης, ο Λουντέμης δέχτηκε απαξιωτική κριτική από τον Απόστολο Σαχίνη. Πικραμένος, τότε, απαντά στους επικριτές του: *«θα μείνω πρωτογονικός κι ανήμερος, δεν θα κάνω ποτέ Τέχνη, αλλά Αλήθεια (με μεγάλα γράμματα) και Ζωή (με πιο μεγάλα και ματωμένα γράμματα)*.

Από το 1953 και εξής με την έκδοση των έργων **«Βουρκωμένες μέρες»**, **«Οδός Αβύσσου αριθμός 0»**, **«Οι ήρωες κοιμούνται ανήσυχα»**, ο Λουντέμης εγκαταλείποντας το περιθωριακό κοινωνικό στοιχείο προβάλλει τους αγωνιστές της Αριστεράς, τις διώξεις και τις ίντριγκες που εκπορεύονται από το αστυνομικό κράτος ή και την κομματική ηγεσία. Η ψυχολογική βία που ασκείται εντός κι εκτός στρατοπέδου, με την μορφή ψυχικής και σωματικής βασάνου, αποδομεί την προσωπικότητα, οδηγεί σε απώλεια της πραγματικότητας, σε ψυχώσεις στην τρέλα.

«...Κείνο το βράδυ σώπαιναν οι λύκοι γιατί ουρλιάζανε οι άνθρωποι ». Η φρίκη της Μακρόνησος δε χωράει σε βιβλία. Διαβάζεται μόνο μες στα μάτια των τρελών της. Γιατί κι αυτό έγινε στην Μακρόνησο. Χωρίσανε το έγκλημα απ' τον κολασμό κι αντιστρέψανε τους όρους. Ρίζανε τον κολασμό στα θύματα και τον έπαινο στους κακούργους.

Μυθιστορηματική ενσάρκωση της παιδικής του ηλικίας αποτελεί το έργο του **«Ένα παιδί μετράει τα' άστρα»**. Στο βιβλίο, υπόδειγμα γλωσσικής ποικιλίας και αρτιότητας, σε τριτοπρόσωπη γραφή καταγράφονται οι δοκιμασίες του μικρού Μέλιου και οι προσπάθειές του να υπερβεί τα λογής εμπόδια και την σκληρότητα των

ανθρώπων. Τον Μέλιο θα συναντήσει ο αναγνώστης και στην «**Αγέλαστη άνοιξη**», έφηβο, περιπλανώμενο εν μέσω μικρασιατών προσφύγων, φτωχών κι αγράμματων αγροτοκτηνοτρόφων. Αλλά και στο «**Κάτω απ' τα κάστρα της ελπίδας**», ενήλικο πλέον να αναζητεί την τύχη κάτω απ' τα κάστρα της Θεσσαλονίκης παρέα με κυνηγημένους ιδεολόγους αριστερούς προσδοκώντας ένα καλύτερο κόσμο.

Τρυφερός και παθιασμένος παρατηρητής της ελληνικής ψυχής «ανοίγει την καρδιά του, και τις καρδιές των άλλων "με την πένα του ο Λουντέμης. Η αμεσότητα, ο ρεαλισμός και οι λυρικές εξάρσεις διαπλέκονται πολυδιάστατα όταν σκιαγραφεί ανθρώπινους χαρακτήρες- όχι ως αποτέλεσμα εγκεφαλικής μεταγραφής , αλλά ως ιχνηλασία της γνησιότητάς του.

Η μετάφραση και η ευρεία ανάγνωση των κειμένων του σε πολλές γλώσσες αποτυπώνει εκδοτικά και μαρτυρεί την αποδοχή του έργου του.

23 Ιανουαρίου 2013. Τριανταέξι χρόνια και μία ημέρα μετά ο Μενέλαος Λουντέμης με την σωματική του απουσία δηλώνει την πνευματική του παρουσία γιατί σε κάθε περίπτωση δεν θυμόμαστε μόνο , αλλά ζούμε το έργο και τα λόγια του.

Γιούλα Γ. Κωνσταντοπούλου
Δρ Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας